

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

جهنم و جهنمیان در قرآن و حدیث

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و معارف اسلامی

گرایش: قرآن

نگارش: محمد باقر بصیری

استاد راهنما: حجة الاسلام و المسلمین دکتر غلامحسین اعرابی

استاد مشاور: حجة الاسلام و المسلمین سید کمال حسینی

اردیبهشت ۱۳۸۶

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی
شماره ثبت: ۱۴۹
تاریخ ثبت:

□ مسئولیت مطالب مندرج در این پایان نامه ، به عهده نویسنده می باشد.

□ هر گونه استفاده از این پایان نامه با ذکر منبع ، بلاشکال است و نشر آن

در داخل کشور منوط به اخذ مجوز از مرکز جهانی علوم اسلامی است.

تقديم به :

روح پاک مطهر پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله).

و ائمه‌ی معصومین (علیهم السلام).

و شهداء اسلام از صدر تا کنون و شهداء مظلوم گمنام افغانستان به ویژه همسنگران عزیزم:

شهید مفقودالاثر غلام حسین براتی، شهید مظلوم علی بابا رحیمی و مفقودالاثر شهید اخلاصی عزیز و شهید اسکندری مظلوم.

و تقديم به تمام قرآن پژوهان.

سپاسگذاری:

از زحمات اساتید ارجمند:

حجت الاسلام و السلمین آقای دکتر اعرابی و حجت الاسلام و المسلمین آقای سید

کمال حسینی (دامت برکاتهما).

و از همسر پرتلاش و صبورم سپاسگذارم.

چکیده تحقیق:

تحقیق و پژوهش در آیات و روایات پیرامون جهنم و جهنمیان با بررسی نظریات مفسرین و محدثین و متکلمین اسلامی در طی هفت فصل به انجام رسید که خلاصه مطالب به شرح ذیل می باشد.

فصل یک: در این فصل بیان شد که جهنم بدترین جایگاه برای کافران، منافقان و بزه کاران است که نمی توانند از آن خلاصی یابند.

قرآن با الفاظ و تعابیر مختلف جهنم را مکان عذاب معرفی نموده است.

فصل دوم: عمده عواملی که سبب ورود به دوزخ می شوند عبارتند از: شرک و بت پرستی، کفر و نفاق، گناه و معصیت، غلغله و تکبر، حق پوشی و دین فروشی، ربا خواری و ترک نماز و ...

فصل سوم: وجود فعلی جهنم با عنایت به عبارات و جملات قرآنی نظیر «اعدت» و «هذه جهنم الّتی ...» و احادیث متواتر از پیشوایان معصوم (ع) به وضوح و روشنی تمام به اثبات می رسد و جای شک و شبهه ای باقی نمی گذارد.

اما در مورد جایگاه کنونی آن مفسرین و محققین، از اظهار نظر به طور قطع و یقین خود داری کرده و به تعبیر آیات ۱۳ و ۱۴ سوره مبارکه «نجم» بسنده کرده اند که می فرماید: «بهشت نزد سدره المنتهی است». لذا ما نیز به همان تعبیر سر بسته اکتفا می کنیم.

فصل چهارم: چه کسانی در دوزخ ماندگارند؟

عمده گروه های خالد در جهنم عبارتند از: کفار، منافقان، مشرکان، قاتلان مومنین، مرتدان، شقاوت مندان، ربا خواران، تکذیب کنندگان آیات الهی، ستمگران، مجرمان و گناهکاران. کل فرق مسلمین بر این باورند که اینان در عذاب ابدی و همیشگی خواهند بود. و تنها اختلاف در خلود فساق از اهل اسلام است، آنها مدتی در عذاب خواهند بود و بعد از مکث در جهنم در بهشت جاودان جا خواهند گرفت.

فصل پنجم: نوع عذاب ها و کیفرهای جهنم متناسب با میزان جرم و گناه جهنمیان است که گاه با قرار گرفتن در جایگاه تنگ و ضیق شکنجه می شوند و گاه نیز با سقوط در سیاهچالها

و چاههای عمیق و آتشین و یا بوسیله‌ی مارها و عقربهای وحشتناک شکنجه می‌شوند و به انواع تالمات روحی و جسمی دیگر مبتلا می‌گردند. و به تناسب جرائم خویش در طبقات دوزخ سقوط می‌کنند.

فصل ششم: غالب محدثین و مفسرین بر این عقیده‌اند که منظور از «ابواب» در آیات مربوطه «طبقات» آن است و جهنم دارای هفت طبقه به نامهای مشخص و معین به قرار ذیل است:

۱- جهنم ۲- لظى ۳- حطمه ۴- سقر ۵- جحیم ۶- سعیر ۷- هاویه

فصل هفتم: در این فصل به تعدادی از شبهات پیرامون مسأله جهنم پاسخ داده شد. و بیان شد که نماندگاری و جاودانگی عذاب هیچ تضاد و تناقضی با عدل الهی و رحمت واسعه حضرت حق ندارد. زیرا این کیفر و عقوبت نتیجه‌ی عینی و تکوینی اعمال انسانهاست. پس هیچ اعتراض و ایرادی بر عدل و رحمت الهی وارد نیست.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات

۲	موضوع بحث:
۲	جهنم و جهنمیان از منظر قرآن و حدیث
۲	ضرورت بحث
۳	پیشینه بحث
۳	سؤال‌های اصلی:
۴	سؤالات فرعی
۵	مفهوم‌شناسی جهنم
۵	مفهوم لغوی:
۵	نتیجه اینکه:
۶	جهنم در اصطلاح

فصل دوم: علل و عوامل ورود به جهنم

۹	الف: عوامل اعتقادی
۹	شرک و بت‌پرستی
۹	اقسام شرک
۹	شرک آشکار
۱۰	شرک پنهان
۱۱	کفر و نفاق
۱۲	فرجام کفار و منافقین
۱۳	همانندی نفاق و شرک
۱۳	حشر منافق
۱۴	نشانه‌های نفاق
۱۷	غرور و غفلت دو عامل گناه
۱۸	عذاب گناهکاران
۲۰	بزرگترین گناه
۲۰	تکبر
۲۱	تفسیر ائمه هدی(ع) از استکبار:
۲۲	حشر متکبرین
۲۴	غفلت زدگی

۲۴	قلب‌های بسته و چشم‌های نابینا.....
۲۵	چرا غافلان گمراه‌تر از حیوان هستند؟.....
۲۶	پیامدهای غفلت.....
۲۷	ترک نماز.....
۳۹	آثار ترک نماز.....
۳۹	۱- خشم خدا.....
۳۹	۲- تباہ شدن عمل.....
۳۹	۳- کفر.....
۴۰	سبک شمردن نماز.....
۴۰	حشر تارک الصلوة.....
۳۰	حق پوشی و دین فروشی.....
۳۰	عذاب روحی و جسمی حق‌پوشان.....
۳۱	معامله زیانبار.....
۳۳	ملاک سعادت و شقاوت.....
۳۳	گفتن حق در هر شرایط.....
۳۳	هشدار به طرفداران باطل.....
۳۳	ربا خواری.....
۳۷	ربا از دیدگاه مفسرین:.....
۳۸	حشر و عذاب رباخواران.....
۳۳	گردن‌کشی.....
۳۹	جهنم در کمین طاغیان.....
۳۹	ظلم و بیدادگری.....
۴۳	آثار ظلم.....
۴۳	زشت‌ترین نوع ستم:.....
۴۴	حشر ظالمان و اعوان آنان.....
۴۵	حب دنیا شقاوت است.....
۴۶	دنیا سرای منافقان.....
۴۷	پیروی از شیطان.....
۴۸	عوامل تسلط شیطان.....
۴۹	اغواگری شیطان:.....
۲۷	استهزاء.....
۲۸	نظر صاحب تفسیر جامع.....
۵۱	قتل عمد.....

فصل سوم: وجود فعلی جهنم

۵۷	نمونه‌های از رؤیت بهشت و جهنم
۶۱	نظرات متکلمین
۶۲	دیدگاه‌ها و نظرات مفسرین
۶۳	تفسیر سوراآبادی (اهل سنت)
۶۳	تفسیر مجمع‌البیان
۶۴	تفسیر کبیر (فخر رازی)
۶۴	فخر رازی ذیل آیه «هذه جهنم التي يكذب بها المجرمون» چنین می‌نویسد: عبارت «هذه جهنم» مانند «هذه زيد» است که اشاره دارد به اینکه مکان آن نزدیک است.
۶۴	تفسیر جوامع الجامع:
۶۴	تفسیر روضه الجنان و روح الجنان:
۶۴	تفسیر البرهان
۶۵	تفسیر کنز الدقائق
۶۵	تفسیر احسن الحديث
۶۶	تفسیر قرطبی
۶۶	الجدید فی تفسیر القرآن:
۶۶	أطيب البیان فی تفسیر القرآن:
۶۸	نتیجه:
۶۹	جایگاه بهشت و دوزخ
۷۲	تفسیر البرهان:
۷۳	دلایل منکران و پاسخ آن‌ها

فصل چهارم: خالدین در جهنم

۸۰	۱- کافران:
۸۱	بررسی دیدگاه‌های مفسرین
۸۴	۲- مشرکان
۸۵	انواع شرک
۸۶	بررسی دیدگاه‌های تفسیری
۸۸	۳- منافقان
۸۸	بررسی دیدگاه‌های تفسیری
۸۹	کیفرهای هفت گانه منافقین:
۹۱	۴- مرتدان
۹۱	دیدگاه‌های مفسرین

۹۵	۵- نافرمانان از دستور خدا و رسول (ص)
۹۶	بررسی آیه شریفه از منظر مفسرین
۹۸	۶- تکذیب کنندگان آیات الهی
۱۰۰	۷- شقاوتمندان
۱۰۲	دیدگاه مفسرین
۱۰۷	۸- ستمگران
۱۰۸	بررسی دیدگاه‌های تفسیری
۱۱۰	۹- مجرمان و گناهکاران
۱۱۲	۱۰- قاتل مؤمن
۱۱۲	بررسی نظرات مفسرین
۱۱۴	۱۱- رباخواران
۱۱۴	۱۲- اعراض کنندگان از قرآن
۱۱۴	۱۳- سبک میزنان
۱۱۴	۱۴- متکبران
۱۱۵	۱۵- پیروان ستمگران
۱۲۴	عصاره مطلب

فصل پنجم: عذابهای جهنم و انواع آن

۱۲۷	مکان جهنمیان
۱۲۷	شکنجه گاه تنگ
۱۲۹	دیدگاه مفسرین
۱۳۰	تفسیر نورالثقلین
۱۳۰	تفسیر التوجیز
۱۳۱	تفسیر هدایت
۱۳۲	خوردنیها و نوشیدنیهای جهنمیان
۱۳۵	بررسی دیدگاههای تفسیری
۱۴۱	دیدگاههای تفاسیر
۱۴۵	چرکابه؛ خوراک خطا کاران
۱۴۵	تحلیل و توضیح بحث:
۱۴۷	نظرگاه مفسران
۱۵۰	بررسی دیدگاههای تفسیری
۱۵۳	جامه های دوزخیان
۱۶۲	سخت ترین عذاب دوزخ
۱۶۲	قاتلان پیامبران الهی

۱۶۳	عذاب های روحی جهنمیان
۱۶۷	چکیده
۱۶۸	نامه حضرت امیر مؤمنان علی علیه السلام به مردم مصر

فصل ششم: طبقات یا درهای جهنم

۱۷۲	تیین ابواب از دیدگاه مفسیرین
۱۷۶	نامهای طبقات
۱۷۹	روزی که جهنم را می آورند
۱۸۰	جهنم در کلام اما صادق (ع)
۱۸۶	نتیجه بررسی
۱۸۶	حطمه از منظر تفاسیر
۲۰۰	هاوید در تفاسیر
۲۰۳	چکیده و نتیجه

فصل هفتم: شباهتی چند در باب جهنم

۲۱۱	انواع کیفر
۲۲۳	آیات مخالف
۲۲۴	دلایل مخالفان
۲۲۷	فشرده بحث
۲۳۳	جمع بندی مطالب و نتیجه گیری
۲۴۲	منابع و مأخذ فارسی

مقدمه :

در حقیقت عامل اصلی در تعیین خط مشی زندگی نوع نگرش و بینش و شناخت انسان نسبت به حقیقت خود و کمال و سعادتش می‌باشد.

انسانی که خود را فقط مجموعه‌ای از عناصر مادی و فعل و انفعالات طبیعی می‌داند رفتارهای خود را بنا بر بهره‌وری چند روزه از دنیا و رسیدن به اهداف دنیوی تنظیم می‌کند. و لذت و سعادت فراتر از بهره‌های این دنیا نمی‌شناسد.

اما کسی که مرگ را پایان زندگی نمی‌داند و سعادت خویش را در ماورای طبیعت جستجو می‌کند، رفتارها و عملکردهای خویش را وسیله نیل به کمال واقعی می‌شمارد و برنامه‌های زندگی را آنچنان تنظیم می‌کند که سودمند حیات ابدیش باشد. این دو نوع شناخت و بینش تأثیرات به‌سزایی در زندگی اجتماعی و رفتارهای انسانی دارد و اعتقاد به حیات اخروی و پاداش و کیفر ابدی، نقش مطلوبی در جهت‌گیری و کیفیت برنامه‌های زندگی دارد.

از سوی دیگر آن هنگام اعتقاد به معاد و حیات اخروی پس از مرگ می‌تواند در رفتارهای فردی و اجتماعی موثر گردد که رابطه عینی و تکوینی بین فعالیت‌های این جهان و سعادت و شقاوت اخروی نیز پذیرفته گردد.

لذا اهمیت اعتقاد به معاد و ارزش تحقیق و پژوهش پیرامون آن نمایان می‌گردد. و راز اهتمام قرآن - که برنامه راه‌گشا و سعادت بخش برای همگان است. درباره معاد و حیات ابدی آشکار می‌شود. بیش از ثلث آیات قرآن، ارتباط با زندگی ابدی دارد.^۱

در یک دسته از آیات، لزوم ایمان به آخرت مورد تأکید قرار گرفته^۲ و در دسته‌ی دیگر، پی آمدهای انکار آن گوشزد شده^۳ و در دسته بعد نعمتهای ابدی^۴ و سپس در دسته ای کیفرها و عذابهای جاودانی بیان شده^۵ و نیز رابطه بین اعمال نیک و بد با نتایج اخروی آنها ذکر گردیده است و علاوه بر اینها امکان و ضرورت رستخیز بیان شده و به طرح شبهات منکران پاسخ داده و منشاء تبہکاریها و کجرویها را فراموشی و یا انکار قیامت دانسته است.^۶ بخش عمده ای از آموزشها و بحث و جدالهای انبیاء با مردم، اختصاص به موضوع معاد و فرجام شناسی داشته است. زیرا که معاد نیک ترین پاسخ خداوند متعال به حس فطری جاودانه زیستن و جاودانه ماندن و جاوید داشتن خوبیها و زیباییهاست. این حس خدادادی که در فطرت همه انسانها نهفته است.

۱. به نقل از آموزش عقائد، ص ۳۴۱.

۲. بقره / ۴ - لقمان / ۴ - نمل / ۳ ...

۳. اسراء / ۱۰ - فرقان / ۱۱ و ...

۴. رحمان / ۴۶ تا آخر سوره / واقعه / ۱۵ - ۳۸ و ...

۵. الحاق / ۲۰، ۲۷ - الملک / ۶، ۱۱ - واقعه / ۴۲، ۵۶

۶. ص / ۲۶ - سجده / ۱۴۰

و هر انسانی آرزوی جاویدماند را در سر می‌پروراند، در جهان آخرت به این آمال و آرزوی خود خواهد رسید. البته پرواضح است در صورتی به همه خوبیها و زیبائیهای ماندگار می‌رسد که در این دنیا مطیع پروردگار و رسولانش باشد و صراط مستقیم الهی را بیماید که رمز خلقت انسان نیز به همان طاعت و بندگی بر می‌گردد. (وما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون).

بنابر آنچه گذشت لازم است پیرامون مساله جهنم که یکی از موضوعات مهم جهان آخرت است، تحقیق و پژوهش شود، چه شناخت و معرفت جهنم و عوامل و اسباب و دیگر توابع آن، در تعیین خط مشی زندگی فردی و اجتماعی تأثیری سازنده و بازدارنده خواهد داشت.

همانگونه که در نظام حکیمانه الهی بهشت سودمند و لازم الوجود است، جهنم نیز مفید و لازم است و در ردیف دیگر نعمتها ذکر شده است. زیرا که جهنم بهترین عامل باز دارنده از معاصی و گناهان است اگر این جهنم سوزان وجود نمی‌داشت. بیشتر انسانها اهل طاعت و بندگی نمی‌شدند. همچون قوانین جزائی که اگر نباشند، آمار بزه کاری ها و جنایت ها از حد و حساب بیرون خواهد رفت.

از طرفی دوزخ چیزی جز پاداش و جزای کردار انسان نیست. کیفرهای جهنم امری تکوینی و قهری است که از ناحیه خود انسان دامنگیرش می‌شود.

زیرا که هر کنشی را واکنشی است و هر عملی نتیجه و جزائی دارد. پس دوزخ امری لازم و ضروری است که باید به دقت مورد شناخت و بررسی قرار گیرد. و آثار مطلوب معاد شناسی و فرجام شناسی به وضوح آشکار گردد. در این نوشتار نویسنده تلاش خواهد، نمود تا جهنم و جهنمیان را از منظر قرآن و حدیث مورد بررسی و تفحص قرار داده و نظریات مفسرین و محدثین و متکلمین اسلامی را با رعایت انصاف و امانت پیرامون مساله به رشته تحریر در آورد.

فصل اول

کلیات

حضرت علی (ع) همه مردم به خاطر شوق الی الله دست از گناه نکشیده و رو به عبادت نمی آورند بلکه برخی از مردم از ترس عذاب جهنم پروا پیشه می کنند^۱.

پیشینه بحث

این بحث پیشینه‌ای بس طولانی دارد. از آن هنگام که ادیان الهی برای هدایت بشر فرو فرستاده شد تا به حال بحث بهشت و جهنم، نیک و بد و مکافات عمل همواره مطرح بوده و هست.

قدمت این مبحث در اسلام به تفاسیر آیات بهشت و جهنم بوسیله پیامبر اسلام (ص) و ائمه معتمومین (علیهم السلام) برمی گردد.

نذا از صدر اسلام تا به حال کتب تفسیری متعددی نگارش یافته که در ذیل به بعضی از تفاسیر سده‌های اولیه که به بحث در این باره (جهنم) پرداخته‌اند، اشاره می‌شود:

- ۱- تفسیر روایی مقاتل بن سلیمان. قرن دوم هجری، قمری.
- ۲- تفسیر روایی ابی حمزه ثمالی. قرن دوم هجری، قمری.
- ۳- تفسیر روایی فرات الکوفی، نوشته کوفی. فرات. قرن سوم ه. ق.
- ۴- تفسیر الشیخ المفید (تفسیر کلامی اجتهادی) نوشته محمد بن محمد بن نعمان قرن چهارم ه. ق.

سؤال‌های اصلی:

- ۱- جهنم و جهنمیان در قرآن و حدیث چگونه توصیف شده است؟
- ۲- عذاب‌های جهنم چگونه است؟
- ۳- عوامل ورود و دخول در جهنم کدامند؟
- ۴- ویژگی‌های جهنمیان چیست؟
- ۵- عوامل خلود در جهنم کدامند؟

سؤالات فرعی

۱- خوراکی‌های جهنم چیست؟

۲- مواد آتشی‌زای جهنم (آتشگیره) چیست؟

۳- فریاد کشیدن جهنم چگونه است؟

۴- خروج از جهنم برای چه کسانی است؟

نگارنده بر آن است تا با استعانت از خداوند منان و با تلاشی مستمر و سودمند از آیات مصحف شریف که امروزه به عنوان تنها ذخیره الهی در فرهنگ بشری است، کمال استفاده را بنماید و برای آنکه در نگرش و نگارش عناوین، دچار مغالطه و لغزش نگردد؛ از عصاره مطالعات دانشمندان تفسیری و روایی بهره برد تا در نهایت بتواند در حد امکان، موضوعات مورد بحث را به نحو احسن شرح و بسط دهد و به فرجام نیک برساند.

ان شاء الله

مفهوم شناسی جهنم

مفهوم لغوی:

واژه‌ی جهنم در نزد لغت‌شناسان بدین معانی بیان شده است:

۱- لسان العرب: جهنم از جهنم به کسر جیم و هاء، به معنای چاه عمیق است و به این

خاطر آن را جهنم می‌گویند و الحیاتی می‌گوید: «جهنم اسم اعجمی است»^۱.

۲- مجمع البحرین می‌نویسد: جهنم اسم خماسی به تشدید حرف سوم، فارسی معرب است

و اسمی است از اسماء آتشی که خداوند بوسیله‌ی آن بندگان را عذاب می‌کند.^۲

۳- به نظر صاحب صحاح و مفردات اصل کلمه جهنم فارسی است که معرب شده اقرب

الموارد می‌نویسد: جهنم اسم عجمی و به قولی عبرانی است که اصل آن «گهنام» است. این اسم در

انجیل متی باب شانزدهم بند هیجده نقل شده و قاموس کتاب مقدس از انجیل لوقا باب ۱۶ نیز آن

را نقل کرده. قاموس می‌گوید:

«جهنم یعنی چاه عمیق و به خاطر عمیق بودنش جهنم خوانده شده است.»

مرحوم دهخدا هم می‌نویسد: جهنم یعنی دوزخ، دار مکافات و کیفر پس از مرگ این کلمه

کنایه از آتش است.^۳

نیز در معجم احصایی الفاظ قرآن آمده: واژه‌ی جهنم را برخی فارسی دانسته‌اند که اصل آن

گهنام به معنای چاه بسیار گود و ژرف است. برخی نیز آن را عبری شمرده. که از «جهنون» گرفته

شده و جهنم به معنای دوزخ است که در فارسی به آن «دوژنگه» می‌گویند.^۴

نتیجه اینکه:

واژه «جهنم» اسم اعجمی است و به معنای چاه عمیق و ژرف می‌باشد. «جهنم» نام دوزخ و کنایه از

آتشی است که خداوند گنهکاران را در آن کیفری می‌دهد. پس جهنم دار مکافات و کیفر پس مرگ

است.

^۱ لسان العرب/ ج ۱۲/ ص ۱۱۲.

^۲ مجمع البحرین/ ج ۶/ ص ۳۱.

^۳ دهخدا، لغتنامه.

^۴ معجم احصایی الفاظ القرآن/ ج ۳۰۲.

جهنم در اصطلاح

دوزخ، جایگاه کافران و منافقانی است که هیچ نور ایمانی در دل‌هایشان وجود ندارد^۱ و گنجایش آن چنان است که پس از در بر گرفتن همهٔ تبهکاران باز «هل من مزید» می‌گوید^۲ سراسر آتش و عذاب است و جز صدای ناله و ضجه و فریاد دوزخیان و نهیب دوزخبنیان، صدایی به گوش نمی‌رسد^۳ و از هر سو آنان را آتش در بر می‌گیرد. پس جهنم جایگاهی است برای بزه‌کاران^۴ و دهشتناک‌ترین سرایی است برای عقوبت مشرکان. قیافه‌هاشان عبوس و درهم کشیده و سیاه و زشت و چروکیده^۵ و باغل و زنجیر و بندهای آهنین بسته شده‌اند.

نتیجه: اینکه جهنم در اصطلاح قرآن همان محل عذاب، و شکنجه‌گاه آخرت است که هفتاد و هفت بار در آیات مکی و مدنی به کار رفته است^۶.

قرآن با الفاظ و تعابیر مختلف جهنم را بدترین مکان بدترین قرار و بدترین بازگشتگاه معرفی نموده که آیات مبارکه ذیل به آن اشاره دارد.

«وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ»^۷

«ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ»^۸

«جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ»^۹

«فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا»^{۱۰}

^۱ نساء: ۱۴۰ و آیات دیگر.

^۲ ق: ۳۰.

^۳ فرقان/ ۱۳ و ۱۴، انشقاق/ ۱۱.

^۴ «وَلَيْسَ الْبِرَّاءُ بِقَرَّةٍ» ۲۰۶.

^۵ آل عمران/ ۱۰۶ - ملک/ ۲۷ - مؤمنون/ ۱۰۴ - زمر/ ۶۰.

^۶ معجم احصایی الفاظ قرآن: ج ۲ و ۳.

^۷ آل عمران: ۱۲.

^۸ آل عمران: ۱۷۹.

^۹ ابراهیم: ۲۹.

^{۱۰} نساء: ۹۷.

از دیگر اسماء و تعابیری که قرآن کریم برای جهنم به کار برده است؛ موارد زیر است: لظی یک‌بار، حطمه دو بار، سعیر هشت بار، سُعُر دو بار، سَقَر چهار بار، جحیم ۲۵ بار که هر کدام نمایانگر ویژگی خاصی از جهنم است.^۱

چنانکه امیرالمؤمنین علی (علیه السلام): نیز به همین معنی اشاره دارد: جهنم محل آتشی است که گودی و گرمی آن بی‌اندازه و عذاب و گرفتاری آن تازه است. سرایی است که در آن رحمت و مهربانی نیست و خواهش و تمنا پذیرفته نمی‌شود و غم اندوه برطرف نمی‌گردد.^۲

^۱. معجم احصایی، ج ۲ و ۳.

^۲. نهج البلاغه نامه ۲۷ بند ۱۰.